

Віра Мельник

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ ДО РАЙОННИХ РАД 2002 Р. НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Vira Melnyk. Participation of Political Parties in Election Campaign to the District Councils of Volyn region (2002).

The issue of participation of political parties in the sociopolitical processes is one of the key aspect in modern domestic political science. Normally, parties are integral subject of political process not only at national level, but also of regional and local processes. District councils have the greatest interest for parties because only here parties are in closest position to their own social base. Here is located the main part of government agencies with regional administrative resources.

In this context, the election campaign to district councils in 2002 has a special scientific interest.

Local elections to district councils held simultaneously with elections to Verkhovna Rada of Ukraine. That was the first experience in history of independent Ukraine when elections held under the tested regulatory framework. Political parties have already had their own regional network and have ready way of working with voters. In some extent, trust to parties as to political institutions restored upon the full discrediting in the early 90's.

The campaign to district councils in 2002 was the last campaign where political parties have intended to gain representation within councils without the use of proportional principle. The presence of certain parties in district councils often explained not by direct support of these political forces but by social status of a particular candidate.

Key words: district councils, the party spectrum, politicization, representation, nonpartisan, trends, Democratic Union, APU.

Проблема участі політичних партій у суспільно-політичних процесах є однією із ключових у сучасній вітчизняній політичній науці. Характерно, що партії є невід'ємним суб'єктом політичного процесу не лише національного рівня, а й регіонально-локальних процесів. Інтенсивність їхньої участі посилюється в періоди виборчих кампаній, в тому числі до місцевих рад. Найбільший інтерес для партій становлять районні ради, оскільки саме тут вони безпосередньо близькі до власної соціальної бази.

В цьому контексті виборча кампанія до районних рад 2002 року становить особливий науковий інтерес. Вона вперше за історію незалежної України проходила за вже апробованою нормативною базою, політичні партії вже мали власну регіональну мережу та певну вироблену методіку роботи з виборцем, деякою мірою відновились довіра до партій як політичних інститутів після їх повної дискредитації на початку 90-х років. Виборча кампанія до районних рад 2002 року була останньою, де політичні партії прагнули здобути представництво в радах без застосування пропорційного принципу.

Процес включення політичних партій у місцеві виборчі кампанії вітчизняною політичною наукою досліджено лише поверхово. Особливо відчувається брак ґрунтовного аналізу електоральних процесів на рівні районів, тобто у сільській місцевості. Деякі аспекти даної проблеми, зокрема щодо теренів Волинської області, відображені в роботах В. Бортнікова [1], В. Малиновського [2], В. Бусленка. Однак цілісних досліджень, які б комплексно висвітлювали вказане питання, немає.

Тому метою і завданням нашої статті є аналіз роботи політичних партій у виборчій кампанії 2002 р. та результатів виборів до районних рад Волинської області, окреслення партійного спектру та узагальнення представництва політичних партій у зазначених радах без докладного аналізу базового електорату. Специфіка обраної проблематики основою джерельної бази визначає обласну та районну пресу.

Підготовка політичних партій до місцевих виборів четвертого скликання розпочалась ще задовго до початку виборчої кампанії, по суті одразу ж після аналізу результатів попередньої,

котра проявила всі недоліки роботи з виборцем. Партії відчули гостру потребу залучення електорату безпосередньо на місцях, оскільки загальнодержавна рекламна кампанія певною мірою вичерпала свій потенціал і не могла сприяти посиленню їхніх позицій. Розпочалася активна розбудова партійних структур на рівні областей, а особливо районів.

Уже на початок 2002 р. середня чисельність партійних утворень, зареєстрованих регіональними управліннями юстиції у Волинській області, становила 66 одиниць, що в 12,5 раз перевищувало аналогічний показник 1998-го р., коли проходили попередні місцеві вибори [3].

Із наближенням виборів у деяких районах області спостерігалася тенденція до масової легалізації районних організацій політичних партій. Приміром, лише за січень Локачинським районним управлінням юстиції було легалізовано 55 осередків. Найактивніше створювала свої первинні осередки Аграрна партія України – 33, на другому місці за цим показником перебувало Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» із щойно сформованою мережею із 19-ти осередків у районі [4].

Місцеві вибори 2002 р. проходили за тим же законом, що й попередні. Він забезпечив рекрутування до виборних органів місцевого самоврядування насамперед представників місцевої номенклатури (голови районних державних адміністрацій, районних рад, їхні заступники, керівники підрозділів місцевих органів виконавчої влади, працівники лікарень, шкіл, підприємств, організацій тощо).

Саме тому частина парламентських партій лівого і центристського спрямування перед виборами намагалася лобювати прийняття нового закону про місцеві вибори на основі пропорційної, а потім і змішаної виборчої системи. Однак Президент не дав політизувати місцеві вибори і тим самим позбавив партії серйозної опори в органах самоврядування [5].

В результаті виборчої кампанії до місцевих рад 2002 р. районні ради Волинської області лише на 43 % склалися із партійних депутатів, тобто більша частина депутатів цих самоврядних органів залишалася позапартійною. Своїх представників у радах мали 25 політичних сил. У порівнянні з попередніми виборами цей показник зріс у 1,8 рази.

Найбільшу кількість своїх представників у досліджуваних нами районних радах Волинської області мала Аграрна партія України (АПУ) – 170 депутатів. Інші були представлені значно скромніше: Демократичний союз – 28 членів партії та 5 позапартійних (висунуті районною партійною конференцією, але не є членами цієї партії), Народно-демократична партія (НДП) – 24 та 4 позапартійних, Соціал-демократична партія України об'єднана (СДПУ(о)) – 20 та 5 позапартійних, Трудова Україна – 16 та 7 позапартійних, «Жінки за майбутнє» – всеукраїнське політичне об'єднання – 17, Український народний рух (УНР) – 17, Партія промисловців і підприємців України (ПППУ) – 10, Народний рух України (НРУ) – 9 та 1 позапартійний, Партія регіонів (ПР) – 7 та 3 позапартійних, Комуністична партія України (КПУ) – 9, «Батьківщина» – 5, Ліберальна партія України – 4, Реформи і порядок – 3, Соціал-демократична партія України (СДПУ) – 3, партія «Єдність» – 2, Соціалістична партія України (СПУ) – 2, Українська республіканська партія (УРП) – 1, Трудовий союз – 1, «Собор» – 1, Всеукраїнське об'єднання лівих «Справедливість» – 1, «Свіча» – 1, Прагматичний вибір – 1, Партія зелених України (ПЗУ) – 1, Ліберальна партія України (оновлена) (ЛПУ(о)) – 1. Із цього переліку видно, що не всі висунуті партіями кандидати були їхніми членами, однак вони й не належали до жодної іншої політичної сили.

Пункт 14 статті 29 Закону «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» передбачав можливість висування тих кандидатів місцевими осередками політичних партій та громадських організацій, які не є членами відповідних партій, громадських організацій. Висування місцевим осередком політичної партії (блоку) кандидата у депутати, який є членом іншої партії (партій, які не входять до блоку), не допускалося [6].

Свого роду казус мав місце в Іваничівському районі, де на адресу районної комісії надійшло дві заяви від виборців виборчих округів № 10 та № 15 про висування кандидатур без їхньої згоди від політичної партії «Єдність», в той час, як вони були членами партії «Трудова Україна». Ці помилки було виправлено в ході виборчого процесу [7]. Звичайно, ситуацію, що склалась,

однозначно пояснити не просто, однак очевидною була кадрова нестача новостворених районних осередків.

Найактивніше партії висували кандидатами позапартійних у Рожищенському районі. Після обрання ради частка таких депутатів становила 31% від її загального складу. Найбільше позапартійних у складі цієї ради було висунуто «Трудовою Україною» – 7, НДП – 4, Демократичний Союз і СДПУ(о) мали по 3 таких депутатів, АПУ та ПР – по 2, НРУ висував кандидатуру одного позапартійного депутата. Часто кількість позапартійних депутатів, висунутих партією, перевищувала кількість тих, що були членами цієї політичної сили та мали депутатський мандат. СДПУ(о) та ПР не мали жодного депутата – члена партії, один із депутатів, що висувався ПР був членом АПУ. НДП у районній раді мала 8 членів партії та 4 позапартійних висуванців. Трудову Україну в раді представляли 7 позапартійних депутатів та лише один депутат – член даної партії [7]. Причому всі без винятку депутати, висунуті Трудовою Україною, працювали директорами шкіл. Схожа ситуація була і у Володимир-Волинській районній раді, де Трудова Україна мала 3 депутатів-освітян, один із них працював завідувачем відділу освіти районної адміністрації. Загалом із 23-ох депутатів районних рад області, що висувались Трудовою Україною, 21 працював у сфері освіти. Такі факти підштовхують до роздумів про певний централізований вплив на цю категорію місцевої інтелігенції.

Особливу увагу привертають і депутати, які представляли у районних радах Ліберальну партію України. У чотирьох районних радах області дана політична сила мала по одному представнику, троє із яких очолювали районні автодорожні підприємства (Горохівський, Камінь-Каширський та Ковельський райони). Є очевидним, що у формуванні Волинської регіональної мережі та підготовці до виборчої кампанії 2002 року ЛПУ опиралась на цю категорію районних керівників.

Високе зростання частки представників політичних партій у районних радах області, відносно попередніх виборів, було зумовлене не лише зростанням чисельності партійних утворень у районах, але й значним пожвавленням передвиборчої політичної реклами в районній пресі, до якої активно залучались і релігійні організації [9; 10; 11; 12], котрі, як правило, підтримували провладних кандидатів.

Найактивнішу політичну рекламу в районних ЗМІ поводити блок «За єдину Україну» та Аграрна партія України. Інколи політичні сили кооперувалися в політичній рекламі. Переважно така спільна позиція спрямовувалась проти зловживань з боку провладних сил, що мали можливість використовувати адміністративний ресурс.

Одне з таких звернень під рубрикою «політична реклама» вийшло в ратнівській районній газеті. У зверненні зазначалось: «Вам обирати, і це Ваше право, його ніхто не може порушити, а тим більше залякати звільненням з роботи... Головне прийдіть на вибори, тим самим не допустите, щоб за Вас проголосували. ... ніякої агітації не повинно бути з боку влади» [13]. Звернення було підписане представниками кількох політичних сил, причому різного ідеологічного спрямування: «Наша Україна», партія «Яблуко», блок Ю. Тимошенко, СПУ, КПУ, об'єднання лівих «Справедливість».

Деякі районні газети (наприклад, локачинська, іваничівська, турійська, шацька) висвітлювали виборчу кампанію незадовільно, не опублікувавши навіть списку обраних депутатів із відповідними даними, як того вимагав пункт 2 статті 48 Закону «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів».

Незадовільне висвітлення кампанії мало свої наслідки. Інколи в слабкому інформаційному забезпеченні можна було помітити ознаки політичної технології. Приміром, турійська районна газета опублікувала лише прізвища обраних депутатів районної ради. Перед виборами на сторінках цього видання, очевидно на комерційній основі, хоча відповідні позначки на цій сторінці були відсутні, подавалася інформація лише про кандидатів у депутати до районної ради, висунутих або підтриманих районною організацією Демократичної партії України [14]. Як наслідок, 19 кандидатів із цього списку пройшли до районної ради, а це майже 29 % від її загального складу [15]. Очевидно, що такому успіху партії певною мірою сприяло й те, що

голова Турійської районної державної адміністрації очолював Національну раду ДемПУ [14]. Для порівняння, ця політична сила мала своїх представників або підтримала інших кандидатів, ще у п'яти районах області: у трьох районах пройшло по одному депутату, в одному районі – 3 і ще в одному – 8. Траплялися й інші випадки, в яких проглядалися спроби незаконно (нечесно) вплинути на волевиявлення виборців.

У Любешівському районі дехто із виборців не знайшов у бюлетені прізвища свого кандидата, оскільки «хтось, «відповідальний» за випуск бланків бюлетенів, схвалив двосторонній, з двох боків заповнений бланк, де опинились ті, що мали нещастя носити прізвища на останні букви алфавіту (три прізвища). Паперу не знайшлося? Чому ж його вистачило, щоб помістити півметровий список партій, блоків на одному боці бюлетеня?» [16]. Така форма бюлетеня виявилась лише на самих виборах і жодним чином не була врахована при встановленні результатів голосування.

Траплялися й інші ознаки нечесної боротьби за депутатські мандати. Зокрема, в смт Маневичі на дільниці № 23/1 зафіксували два автобуси юнаків та дівчат з інших міст з відкріплювальними посвідченнями, більшість яких ніякого відношення до райцентру не мали. Їм теж було надано можливість голосувати, бо це не суперечить закону. Проте не важко здогадатись, яку мету переслідували певна партія чи кандидат, що організували такі «туристичні» подорожі молоді по виборчих дільницях [17]. З приводу цієї ситуації до окружної виборчої комісії звертався й кандидат, який зайняв друге місце у виборах до Верховної Ради. Ніяких наслідків дане звернення не мало, оскільки порушень закону не було зафіксовано [18].

В окремих округах по виборах депутатів районних рад відбулися і перерахунки голосів. В смт Колки результатом такого перерахунку стала зміна переможця. В остаточного переможця виборів виявилось на 11 голосів більше, ніж у попередньо визначеного [17].

Часто самі політичні партії, що не використовували адміністративний ресурс, виступали ініціаторами збору інформації про порушення законодавства в ході виборчої кампанії. Після завершення кампанії представники партійних осередків, які діяли в Любешівському районі і чия оцінка політичної та економічної ситуації не співпадала з офіційною, зібралися для обміну інформацією про передвиборчу кампанію та її результати. У зібранні взяли участь активісти НРУ та УНР, Компартії України, «Батьківщини», ПРП, НДО «Україна», Християнсько-демократичної партії.

Учасники зустрічі прийшли до єдиної думки: рекомендувати партійним осередкам найближчим часом обговорити наслідки виборів на своїх зборах, підготувати пропозиції щодо дальших кроків по захисту громадян від можливого переслідування, внести власні пропозиції щодо ідеї створення районної правозахисної організації, координації дій усіх політичних сил на підтримку курсу на демократизацію, реформування економіки в інтересах народу, на викорінення корупції, зміцнення законності [19].

Подальше інформування про роботу ініційованої організації на шпальтах районної газети відсутнє, а отже є сумнів, чи вдалось реалізувати зазначені наміри. Звичайно, реалізації такої ідеї могла зашкодити партійна дисципліна та внутріпартійні субординаційні зв'язки, оскільки подібних ініціатив на рівні області та держави не було. Однак, сам факт спроби налагодження діалогу між різними політичними силами, які не були ідеологічними союзниками, підтверджує наявність повноцінних партійних осередків районного рівня і їхню готовність співпрацювати заради дотримання законності.

Спроба районних партійних утворень об'єднати власні зусилля для гарантування законності та справедливості виборчої кампанії свідчила ще й про їх значний консолідаційний потенціал. Озвучення таких ініціатив у низових ланках партійної структури, де політичні протиріччя не призводили до протистояння, засвідчило ключову відмінність між різними елементами внутріпартійної системи.

Поряд із процесами політико-партійної структуризації в районах області наявне було й тяжіння до особистісних зв'язків між обраними депутатами. Автор статті, присвяченої першому засіданню Любешівської районної ради і виборам її голови, висловлює переконаність у проведенні в передсесійні дні індивідуальних співбесід із кожним депутатом на предмет

підтримки певної кандидатури. Партійний склад ради тяжів до провладного блоку «За єдину Україну», а головою ради з великою перевагою було переобрано її попереднього очільника [20].

Проаналізувавши окремо партійний склад одинадцяти районних рад, ми виявили, що найбільш політизованою була Камінь-Каширська районна рада – понад 81 % її складу були членами політичних партій [21]. Така частка членів партій у раді зробила її беззастережним лідером серед інших районних рад області. Наближеними до неї районними радами за чисельністю представників політичних партій були: Луцька – 56 % та Любомильська – 54 %. Найменш політизованими були Володимир-Волинська та Ковельська районні ради – 27 % та 29 % відповідно.

Активне створення партійних утворень у районах значно політизувало склад районних рад у порівнянні з результатами 1998 р. Суттєво збагатився і партійний спектр районних рад, оскільки політизація виборчого процесу призвела не лише до посилення позицій партій-лідерів, але й дала шанс менш впливовим політичним силам мати своїх представників у органах самоврядування.

Найбільш партійно різноманітною була Старовижівська районна рада. У її складі були представники 12 політичних партій. АПУ, як і в інших районах області, мала найбільше представництво – 7 депутатів, Трудова Україна – 5, Демократичний союз – 3, КПУ – 2, НРУ, ПР, ПППУ, Партія «Єдність», Ліберальна партія України (оновлена), «Жінки за майбутнє» та партія «Свіча мали по одному представнику [22]. Причому частка депутатів - членів АПУ в раді була однією з найнижчих серед районних рад області. Тобто відсутність повного контролю провладної АПУ в районі дала можливість менш популярним політичним силам посилити власний кадровий резерв і таким чином мати своїх представників у районній раді.

В Рожищенській районній раді були члени восьми політичних партій, ще дві партії мали своїх депутатів, які, однак, не були їхніми членами. Як і в інших районних радах, найбільше представництво було у АПУ – 26 депутатів, НДП мала 12 представників, Демократичний Союз і Трудова Україна – по 8, СДПУ(о) – 5, НРУ – 4, ПР – 3, УНР – 2, УРП та ПППУ – по одному депутатові.

Найменш строкате партійне представництво мала Володимир-Волинська районна рада. До неї було обрано представників п'яти політичних партій. АПУ мала 7 депутатів, НРУ, Трудова Україна та НДП – по три представники, Партія зелених України – одного депутата.

В цілому, як і очікувалось, партії бюрократичної номенклатури зберегли, а в деяких випадках навіть підвищили своє представництво в районних радах. Цьому сприяло те, що значна частина депутатів відповідних рад працювали в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Реформаторсько-демократичні сили вкотре не змогли повністю реалізувати свій потенціал і стати лідерами політичного процесу на виборах 2002 р.

Отже, виборча кампанія з виборів депутатів районних рад 2002 р. проходила досить динамічно. Політичні партії виявили значний інтерес до представницьких органів самоврядування, вбачаючи у них опору для проведення майбутніх президентської та парламентської виборчих кампаній.

Водночас із масовим створенням первинних партійних осередків велася активна політична агітація на шпальтах районної преси. Вибори 2002 р., за оцінками експертів, були одними з найдемократичніших і водночас найбрудніших за період незалежності, оскільки включали активне використання адміністративного ресурсу та маніпулятивних технологій. Відбулась суттєва безповоротна політизація депутатського корпусу районних рад. Суттєво розширився їх політичний спектр із помітним домінуванням провладних партій в усіх районах області.

Дослідження визначеної нами проблематики окреслює перспективи подальших наукових пошуків. Особливий інтерес становлять форми передвиборчої агітації та аналіз виборчих технологій, які застосовувалися у виборчій кампанії на місцевому рівні.

1. *Волинь* в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття) : кол. монографія / [В. І. Бортніков, Н. Н. Коцан, Н. В. Павліха та ін.] ; за заг. ред. В. І. Бортнікова. – Луцьк : Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 656 с.
2. *Малиновський В. Я.* Становлення і розвиток місцевого самоврядування у Волинській області (1990–2010 рр.) : [монографія] / Малиновський В. Я. – Луцьк : Ініціал, 2013. – 352 с.
3. *Головне управління юстиції у Волинській області* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justvolyn.gov.ua/reestr/informr/lyuboml/rpp.shtml>.
4. *Районні організації політичних партій // Селянське життя.* – 2002. – 07 березня.
5. *Кампо В.* Місцеві вибори 2002 року: політико-правовий аналіз [Електронний ресурс] / В. Кампо // Контекст. – 2002. – № 1 (13). – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/publications>.
6. *Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» // Відомості Верховної Ради України.* – 1998. – № 3–4. – Ст. 15.
7. *Вибір зроблено. А саме // Колос.* – 2002. – 19 квітня.
8. *Вибори відбулися. Вітаємо депутатів! // Наш край* – 2002. – 04 квітня.
9. *Звернення керуючого Луцько-Волинською єпархією Митрополита Луцького і Волинського Якова до вірних Української православної церкви Київського Патріархату на Волині // Селянське життя.* – 2002. – 28 березня.
10. *Звернення керуючого Луцько-Волинською єпархією Митрополита Луцького і Волинського Якова до вірних Української православної церкви Київського Патріархату на Волині // Слава праці.* – 2002. – 23 березня.
11. *Людина пізнається справами // Колос.* – 2002. – 22 березня.
12. *Звернення до вірян // Шацький край.* – 2002. – 28 березня.
13. *Звернення // Ратнівщина.* – 2002. – 16 березня.
14. *Кандидати у депутати Турійської районної ради, висунуті або підтримані районною організацією Демократичної партії України // Народне слово.* – 2002. – 14 березня.
15. *Обрані депутати районної ради // Народне слово.* – 2002. – 04 квітня.
16. *Явна дискримінація // Нове життя.* – 2002. – 09 квітня.
17. *З вірою в краще життя // Нова доба.* – 2002. – 06 квітня.
18. *Таких виборів ще не було // Нова доба.* – 2002. – 06 квітня.
19. *Прийшли до єдиної думки // Нове життя.* – 2002. – 23 квітня
20. *Тинчук В.* Райрада визначається у курсі... / В. Тинчук // Нове життя. – 2002. – 16 квітня.
21. *Список депутатів Камінь-Каширської районної ради, обраних 31 березня 2002 р. // Полісся.* – 2002. – 09 квітня.
22. *Повідомлення районної виборчої комісії // Сільські новини.* – 2002. – 09 квітня.